

INSTITUTUL BENJAMENTA

Nu știu cât de cunoscut este Robert Walser în România. În orice caz, francezii l-au descoperit târziu: romanul său *Jakob von Gunten*, scris în 1909, a fost tradus de-abia în 1960, sub titlul *Institutul Benjamenta*. Numele traducătoarei, cunoscută psihanalistă și specialistă în domeniul german, Marthe Robert, a permis o recunoaștere rapidă dar postumă a scriitorului elvețian. Robert Walser, născut în 1878 lângă Berna, a murit în 1956 într-un azil psihiatric. Neglijat și disprețuit în tinerețe, Walser, contemporan cu Robert Musil și Franz Kafka, a încetat să scrie spre mijlocul vieții; critica și gloria l-au descoperit târziu, dar autorul a rămas complet indiferent la toate aceste mărturii tardive de prețuire: în ultimii treizeci de ani de viață, Walser a ales tăcerea ca singur răspuns valabil în fața unei lumi ostile și agresive.

Poet și romancier, Robert Walser este un scriitor la răspântia între două lumi: stilul său simplu, transparent continuă parca povestirile Fraților Grimm. Dar Walser duce mai departe povestea, de acolo de unde feeria copilăriei o întrerupsese. Eroi săi au intrat deja în lumea modernă a „oamenilor fără calitate”, în lumea indivizilor umili, șterși și fără viitor. Toată opera lui Walser glorifică eșecul ca țintă supremă, fără nici o speranță de compensație sau de recompensă. Personajele sale trec prin viață cu un pas hotărât, cu ochii larg deschiși; eterni vagabonzi neîmpliniți a căror singură ambiție este aceea a nimicului, a zeroului absolut. Indentitatea între autor și personajele sale este tulburătoare. Se pare că Walser, în timp ce era deja publicat ca poet și jurnalist, s-a angajat în multe rânduri ca lacheu sau om de serviciu, cum se spune în românește „femeie la toate” (expresia apare într-una din scrisorile sale și este, de altfel, titlul unuia dintre romane). Pasiunea aceasta a eșecului, deghizată, într-un roman ca *Institutul Benjamenta*, în dragoste pentru „serviciu” – Institutul Benjamenta este o școală de servitori pentru casele din lumea mare –, pasiunea aceasta a deveni și de a rămâne „nimeni” nu s-a oprit la întâmplările vieții lui. Ea a atins opera însăși, marcând-o profund: Walser și-a distrus o parte din lucrări, a încetat să mai scrie, înspăimântat parca în pragul marii literaturi în care intrase și în care se considera un intrus. Între „lumea suspusă” și „lumea de jos”, Walser a ales-o pe cea din urmă, cu toate consecințele ei dezastruoase. Și, totuși, ambiguitatea, farmecul acestei umilințe asumate de bunăvoie până la ștergere și dispariția totală a eului, amestecul de respect și de reverență, de gravitate și transparență constituie originalitatea lui Walser și-l definesc ca pe un mare scriitor.

Institutul Benjamenta sau *Jakob von Gunten* este definit în primul rând ca un basm. Dar un basm, așa cum am mai spus, care continuă dincolo de linia destinului feeric, eroii eșuând într-o realitate necruțătoare. Institutul Benjamenta este o școală pentru servitori condusă de Domnul Benjamenta, un tip imens cu alură de căpcăun, și de sora lui, Domnișoara Lise, stăpână nemiloasă, purtătoare, ca toate zânele, a unei baghete magice. Un tânăr de familie bună, Jakob von Gunten, se înscrie în acest institut special pentru a pierde orgoliul strămoșesc sub povara umilințelor și a mizeriei. Iată așadar cadrul, unde, ca în toate basmele, tânărul prinț trebuie să treacă mai multe probe pentru a cuceri în final tronul și prințesa. Mecanismul acesta se dereglează însă repede: zelul excesiv al tânărului von Gunten dislocă unitatea precară a ansamblului. Zâna, Domnișoara Lise, moare din lipsă de iubire, căpcăunul eșuează la rândul său sub farmecul tânărului aristocrat. Nimeni nu moștenește regatul (Institutul), ce dispare în neant, toți elevii pleacă unde văd cu ochii, basmul se termină cu imaginea celor doi eroi, elev și profesor, vagabonzi pe căi

obscur. „De acum, spune Jakob von Gunten, nu mai vreau să mă gândesc la nimic. Nici măcar la Dumnezeu? Nu. Ce nevoie am să mă gândesc la el? Dumnezeu este alături de cel ce nu gândește.” Câteva pagini mai înainte, putem citi: „cel ce știe să meargă nu lasă urme”. În 1956, Walser a murit într-o plimbare singuratică, undeva, pe zăpadă, în ajunul Crăciunului.

Joël Jouanneau, regizorul spectacolului de astăzi, de asemenea autor de teatru, este pasionat de Robert Walser. Acum câțiva ani el a semnat o altă adaptare după un roman de Walser. *Frații și surorile Tanner*, care a cunoscut un mare succes. De altfel, publicul românesc a avut ocazia să cunoască o realizare a tânărului regizor francez, *Ipoteza* de Robert Pinget, prezentată în cadrul festivalului Primăvara Libertății din 1990. Se înțelege, deci, că Jouanneau preferă autori aparent dificili, dar unde problemele esențiale ale raportului individului cu lumea sunt puse cu o mare limpezime și cu o mare economie de mijloace. Dificultatea majoră rezidă însă în această simplitate a tonului, căci esența nu are nevoie de multe cuvinte, doar superficialul se pierde în detalii și ornamente. Walser nu este un dramaturg, de fiecare dată Jouanneau a adaptat pentru scenă un material românesc, a făcut să se audă vocile multiple ale unui text scris ca o confesiune și destinat lecturii. *Institutul Benjamenta* este un roman scurt, scris la persoana întâi, unde tânărul aristocrat von Gunten își relatează impresiile și mai ales angoasele. Perspectiva e deci unică, ne aflăm, în limbaj cinematografic, în fața unei „camere subiective”. Jouanneau vizualizează însă imaginile acestui monolog, variază unghiurile de vedere, ne face să auzim vocile celorlalte personaje, face să răsunе corul elevilor-servitori, personaj unitar și multiplu în același timp. Dacă romanul debutează direct cu confesiunea elevului von Gunten, spectacolul se deschide cu un dialog imaginar între acesta și un interlocutor misterios, un soi de dublu diabolic care îi transmite credința într-o lume de nimic și unde nimic nu contează. O clipă de întuneric și iată-ne brusc confrunțați cu Institutul Benjamenta și elevii săi. Tot spațiul scenic este restrâns, mișcările sunt reduse practic la minimum, strivite aproape la două dimensiuni. Pe un fundal de catifele neagră, pe toată înălțimea scenei, elevii, în uniforme de un cenușiu sumbru, sunt așezați pe strapontine negre, suspendați ca niște insecte într-o vitrină de muzeu. Un cadru alb ca rama unui tablou cu o fotografie de clasă separă spațiul scenic. În proscenium evoluează personajele principale: domnul Benjamenta, imobil, pierdut în obscuritate, domnișoara Lise și Jakob. Kraus, fostul elev preferat, are drept la un colț de scenă. Elevii-servitori scandează în cor elementele esențiale ale manualului școlii: „Noi, elevii Institutului Benjamenta, nu o să ajungem niciodată nimic, căci vom fi întotdeauna oameni umili și subalterni. Noi învățăm în primul rând să fim supuși și răbdători, două calități care ne asigură puține succese, sau chiar deloc. Succese interioare, bineînțeles”. Răcnite pe un ton monocord, dar vioi, replicile acestea capătă un umor neașteptat și violent, institutul apare astfel ca un corp colectiv, monstruos, bine reglat și a cărui dislocare finală se produce ca prăbușirea unui castel din cărți de joc.

Joël Jouanneau, cu o echipă de tineri actori, omogenă și de calitate, a reușit astfel un spectacol ce impresionează puternic, de o mare forță vizuală, deși realizat cu mijloace reduse la minimum. Totul este rezultatul unei comprimări intense de emoție și de inteligență scenică. ■